

развития информационного общества в Республике Беларусь на 2010 год : Постановлени Совета министров Республики Беларусь от 9 августа 2010 г. (п. 3 ч. 3 Глава 1) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/029.pdf>

7. Информация // Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Информация>.
8. Соснін О.В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: Монографія / О. В. Соснін. – К.: ІДП ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 3-4.

*Рецензент: д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України
Баймуратов М. О.*

УДК 342.52:94(477)

Котенко Т.В.,

асистент кафедри теорії та історії держави і права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У СТАНОВЛЕННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуті джерела магдебурзького права, що діяли на українських землях та висвітлено їх роль і значення у формуванні правової системи України.

В статье рассмотрены источники магдебургского права, которые действовали на украинских землях, отражена их роль и значение в формировании правовой системы Украины.

The sources of Magdeburg law, operated on Ukrainian lands are considered. The role of this sources and their significant in formation of a legal system of Ukraine are highlighted

Постановка проблеми. В процесі державотворення одним з пріоритетних завдань є створення дієздатної системи місцевих органів влади для забезпечення життєдіяльності регіонів та подальшої демократизації українського суспільства. Реалізація цього завдання потребує комплексного підходу, який би врахував світовий досвід, а також традиції та національні особливості становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні. Важливе значення для сучасної науки в цьому контексті має магдебурзьке право, яке поширювалося на українські землі з XIV століття.

Актуальність дослідження джерел магдебурзького права, що діяли на українських землях зумовило необхідність вирішення таких завдань: проаналізувати джерела магдебурзького права, що характеризують історію становлення самоврядування; простежити розвиток демократичних інститутів та виявити особливості становлення та розвитку українського міського права.

Викладення основного матеріалу. Магдебурзьке право згідно з «Енциклопедією етнодержавознавства», а також «Українським

державотворенням (невитребуваний потенціал): Словник-довідник» це важливе джерело права на українських землях, так зване феодальне міське право, за яким міста звільнялися від управління та суду феодалів [1; 2]. «Юридична енциклопедія» визначає магдебурзьке право в Україні як право міського самоврядування на українських землях, засноване на загальних принципах магдебурзького права [3].

Магдебурзьке право – це один із видів прав вільних міських общин у середньовіччі, що являв собою систему норм державного, кримінального, цивільного, процесуального права. Його назва походить від саксонського міста Магдебург, хартія якого була зразком для одержання тогочасних міських привілеїв.

Магдебурзьке право розвинулося в період раннього середньовіччя із саксонського земельного права в місті Магдебург.

Основами магдебурзького права є перш за все свобода громадян, право на самоврядування з власним судочинством, міське самоврядування, пов'язане з керуванням торгівельними та ремісничими об'єднаннями, правом на фортифікаційні споруди, а також право на встановлення автономних статутів.

На початку XIII ст. найважливішими джерелами магдебурзького права стали правничі листи та правничі повідомлення (напр. «Halle-Neumarkter Reht», одна з «Schoffenbucher» – «Лавнича книга») магдебурзьких лавників (судових засідателів) до міст: Саксонське зерцало, Швабське зерцало, Саксонський Вейхбільд та Ландрехт. Із записів та зібрань, написаних приватними укладачами, а потім об'єднаних було складено «Weichbuchvulgata» [4, с. 81]. («Врядувальна книга міської людності»). Ця книга містить в собі «Weichbildchronik» («Хроніка міської округи»), «Weichtbildrecht» («Право міської округи»), «Rechtsbuch von der Gerichtsverfassung» («Правнича книга судового устрою»), а також «Schoffenrecht» («Лавниче право», право судових засідателів.) [5, с. 37-40].

Джерела магдебурзького права встановлювали порядок виборів і функції органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань і цехів. Регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування, визначало покарання за різні види злочинів тощо. Проте воно узаконювало й нерівність у правах, зважаючи на стать, походження, віросповідання.

Основою магдебурзького права щодо майна, права на спадок, права на регулювання майнових прав подружжя, судочинства, штрафу і кари, судового і громадського статутів є Sachsenspiegel («Саксонське зерцало») – найвідоміша правнича збірка середньовічної Німеччини, яка в подальшому зазнала чисельних переробок (редакцій) фразеологічного і методологічного (системного) характеру.

Правнича книга «Саксонське зерцало» укладена приблизно у 1230 р. німецьким лицарем Ейке фон Репков, що мала великий вплив на подальший розвиток джерел магдебурзького права і складалась з двох великих розділів - Земського права (Ландрехта, 3 книги) і Ленного права

(Ленрехта, 3 глави; причому глави 2 і 3 мають законоустановлення про порядок судочинства і про міський лен) [6, с. 247].

Дуже швидко магдебурзьке право перейняли міста Східної Прусії, Силезії, Чехії, Угорщини, Польщі, Литви, а згодом воно прийшло в Україну. Так, у XIV-XVII ст.ст. магдебурзьке право отримали українські міста: Володимир (ще до 1324 р.), Санок (1339 р.), Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський (1374), Берестя (1390 р.), Луцьк (1432 р.), Київ (1494-97) та інші.

На українських землях магдебурзьке право не було єдиним зводом. Це фактично була узагальнена назва комплексу правових джерел, що в різний час використовувалися в органах міського самоврядування і міських судах. Відповідні привілеї створювали правову основу для використання власного міського права, але сам зміст його здебільшого визначали записи правових звичаїв, поширених у місті, збірники постанов суду шеффенів, що здійснював провадження на основі місцевого права, та акти органів самоврядування, своєрідні міські статuti, так звані вількіри. В XIII-XIV ст.ст. міське право часто викладалось у формі повідомлень для міст, які прагнули його отримати. З часом Магдебурзьке право систематизувалось у вигляді збірок, складених коментаторами.

Документальну базу для дослідження історії магдебурзького права на українських землях складають комплекси джерел, що зберігалися в канцеляріях міських, повітових та державних судово-адміністративних установ Великого князівства Литовського і Речі Посполитої.

Першорядним за значенням є комплекс джерел нормативного характеру, представлений у книгах Литовської метрики, що за часом формування поділяються на два хронологічних періоди: 1) 1499- 1569; 2) 1570-1619 рр., а за спеціалізацією на три групи:

1. Книги записів;
2. Книги судов;
3. Книги переписів.

Перша група книг складає важливу частину архіву Литовської метрики і за кількістю і за значимістю (37 %) є першочерговою у дослідженні соціально-економічних проблем міста. Найчастіше у книгах зустрічаються такі різновиди записів: «листи» (грамоти), привілеї та їх підтвердження. Вони видавалися від імені польського короля й великого князя литовського.

Виходячи із змісту «листів», можна виокремити такі їх різновиди:

- ❖ «листи»-накази представникам місцевої адміністрації з внутрішньополітичних питань: заборона воєводам захоплювати міські ґрунти, порушувати магдебурзьке право міщан, примушувати до татарських «облав», примусово залучати до замкових робіт;
- ❖ «листи»-розпорядження місцевої адміністрації економічного характеру:
 - про звільнення міщан магістратської юрисдикції від стацій;
 - надання права користуватись державними лісами довкола міста;

– підтвердження права на ведення безмитної торгівлі.

Також у книгах Литовської метрики містяться привілеї на надання та підтвердження містам магдебурзького права, встановлення ярмарків і торгів, звільнення від мит, суду воєводських урядників та підпорядкування міщан вйтівському судові. Привілеї відрізняються від «листів» тим, що не містять розпоряджень, наказів та інших норм імперативного характеру.

Друга група книг Литовських метрик – це книги судових справ. У них зафіксована така форма судового запису як «вирок», що стосувалась вирішення суперечок міщан з воєводою, князем тощо.

Третя група книг – книги переписів міщан, що мешкали в місті.

Також на Україні було відомо декілька збірників магдебурзького права. Найдавнішим з них був переклад правових пам'яток «Sachsenspiegel» та «Weichbild» [4, с. 85]. Цей переклад набув офіційного статусу після розпорядження Сігізмунда Старого від 2 жовтня 1535 року і використовувався як уклад, обов'язковий для всіх міст, що користувались магдебурзьким правом.

Наступними джерелами магдебурзького права, що частково діяли на українських землях були роботи польських правників. Відомий трактат вйта Яна Кірштейна під назвою «Enchiriolion aliquot locorum communium juri's Magdeburgensis» [4, с. 90]. Він з'явився кількома виданнями, а три останні разом із працями писаря вищого суду Бартоломея Гроїцького. В данному трактаті обговорювалися лише окремі аспекти функціонуючого в містах права. Б. Гроїцький був чудовим знавцем правових норм тогочасного суспільства. Першою його книгою була «Artykuly prawa majdeburskiego, ktore zowie Speculum Saxonum». Ця робота була написана польською мовою. Однак найпопулярнішою працею Б. Гроїцького стала видана у 1559 році книга «Porzadek sadow I spraw mieskich prawa majdeburskiego» [7], яка зазнала п'ять перевидань. Проте, варто зазначити, що твори польських правників були лише перекладами на польську мову німецьких джерел магдебурзького права, тому вони не дають повного і об'єктивного викладу норм магдебурзького права, що досить ґрунтовно довів в українській історіографії С. Іваницький-Василенко, який зазначав, що це пов'язане з тим, що «... вони не обмежуються самим магдебурзьким правом, притягуючи в свої книги й інші системи права, доточуючи туди ж таки свої й чужі міркування й теоретичні дефініції...» [7, с. 98].

Дещо інші за характером і якістю переклади джерел магдебурзького права зробив львівський синдик Павло Щербич. В 1581 р. він видав у власній друкарні дві праці «Speculum Saxonum albo prawo saskie I majdeburskie porzadkiem abecadia z Jacinskich i niemieckich exemplarzow zebrane I na polski jezyk prezeiozone» та «Jus municipale to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z Jacinskiego I niemieckiego na polski jezyk z pilnoscia u wiernie przelozone» [8, с. 212]. Друга з цих праць є практично дослівним перекладом Вайхбільду. Автор переклав усі статті, навіть ті, що не мали практичного значення для польських міст. По примірнику своїх праць П. Щербич подарував Львівській міській раді, де вони зберігалися до

1928 р. Збірники П. Щербича можна розглядати як джерела магдебурзького права польських та українських міст.

Відомий в українських містах був і збірник хелмінського права П. Кушевича під назвою «Право цивільне хелмінське» 1623 року [9, с. 42]. Але треба зазначити, на території України більш відомі підручні правні книги, складені юристами Гетьманщини на основі всіх згаданих вище праць, а саме: «Короткий покажчик магдебурзького права по книзі «Порядку», «Короткі витяги з книги «Порядку» та ін. [10, с. 125].

За часів Гетьманщини, містам підтверджуються чи надаються права на самоврядування жалуваними грамотами гетьманів. Саме в цей період магдебурзьке право вважається загальнодержавним, так як його використовують не тільки магістрацькі, але й полкові (державні) суди. Джерелами права вважалися ще і постанови магістратських та ратушних урядів.

Починаючи з 1654 р. правовий статус міст з магдебурзьким правом Гетьманської держави було визначено в Березневих статтях «И мы великий государь... велели им быть под нашего царского величества высокою рукою по прежним правам и привилегиям, каковы им даны от королей польских и великих князей литовских» [10, с. 78] та інших гетьмансько-царських договорах.

Після переходу Гетьманської України до складу Московської держави (1654 р.) виникла необхідність у перекладі збірників магдебурзького права виданих польською мовою чи латиною. Тому у 1721 р. було перекладено на українську мову «*Saxonum Speculum*» (Саксонське зерцало П. Щербича, а потім М. Яскера), книгу Б. Гроїцького «*Porzadek sadow i Spraw miejskich*» («Організація судів та міських справ», який гетьман Д. Апостол проголосив обов'язковим для всіх українських судів. Цей збірник ми знаємо під назвою «Права малоросійські з книг Статуту, Саксона, Порядку виписані» [11, с. 37].

Норми магдебурзького права вивчені та використані при всіх офіційних і приватних кодифікаціях права України XVIII і XIX ст.ст. та стали джерелами таких збірників як: «Процес короткий приказний» 1734 р. та «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750 р., «Статут та інші права малоросійські» 1764 р., «Екстракт із указів, інструкцій і установлень» 1786 р. і нарешті «Собраніє малоросійських прав» 1807 р. [11, с. 21].

З часом магдебурзьке право ставало все більш формальним. Російська імперія не сприймала міське самоврядування. Знищення магдебурзького права стало питанням часу. Офіційно магдебурзьке право скасоване у 1831 році і лише в Києві воно проіснувало до 27 грудня 1834 року.

В українській історіографії другої половини XIX ст. дослідженням магдебурзького права займалися такі вчені, як: В. Антонович, Д. Багалій, М. Владимирський-Буданов, М. Грушевський, М. Довнар-Запольський, І. Каманін, Ф. Леонтович, І. Линниченко, Н. Молчановський,

О. Кістяківський, Ф. Тарановський, О. Андріяшев, П. Іванов, Л. Крушинська, П. Батюшков, О. Баранович, С. Іваницький, А. Яковлев, С. Кутшеба, І. Яворський, В. Отамановський, Г. Боряк, П. Сас, А. Заєць, М. Кобилецький та інші.

Історичні оцінки поширення магдебурзького права, його ролі і значення в Україні не були однозначними. В історико-правовій літературі ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. велися широкі дискусії щодо наслідків запровадження магдебурзького права в Україні. Українські історики та юристи Ф. Леонтович, М. Владимирський-Буданов, М. Грушевський, Р. Лащенко, Л. Окіншевич, І. Крип'якевич та ін. негативно оцінювали це право, вбачаючи в його запровадженні причину порушення єдності традиційної української громади. Натомість В. Антонович, Д. Багалій, М. Довнар-Запольський, А. Яковлів позитивно оцінювали його вплив на розвиток українських міст.

Висновки. Треба зазначити, що запровадження магдебурзького права у деяких містах України спочатку викликало опір українського населення, оскільки супроводжувалося посиленням іноземної експансії, обмеженням прав некатолицького населення, але згодом ця суперечність зникла. Магдебурзьке право було пристосоване до місцевих умов та звичаїв, його охоче застосовували не тільки в містах, а й у селах України. Надалі, в часи Гетьманщини воно розглядається як важливий елемент «давніх прав» українського народу і широко використовується в усіх спробах кодифікації українського права.

Хоча міське самоврядування за магдебурзьким правом в Україні не відіграло такої значної ролі як в Центральній Європі, все ж воно залишило помітний слід у суспільному житті. Магдебурзьке право сприяло виділенню міського населення в окремий суспільний стан, розвинуло демократичні традиції, правову культуру та стало зразком для запровадження міського самоврядування. Також воно відіграло велику роль у створенні правових збірників не тільки Німеччини, а і в інших країнах Європи та протягом століть створило фундамент для встановлення сучасної правової системи України.

В цілому ж магдебурзьке право характеризує історію становлення та розвитку самоврядування, визначає досвід самоврядування, характеризує наступність демократичних інститутів. Воно створило правову основу для незалежного функціонування міст та сприяло становленню та розвитку українського міського права.

Використані джерела:

1. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка. – К., Либідь, 1997. – 559 с.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства /НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред) та ін. - К.: Довіра: Генеза, 1996. - 942 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998.Т. 6: Т - Я. – 2004. – 768 с.

4. Кобилецький М.М. Магдебурзьке право в Україні : (XIV – перша половина XIX ст.) іст.-прав. дослідж. / Кобилецький М.М. - Львів : ПАІС, 2008. - 405 с.
5. Піч Р. Магдебурзьке право в Україні // Український світ. –1996.-№1 -3. –С. 37-39.
6. Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Отв. ред.: Корецкий В.М. - М.: Наука, 1985. - 270 с.
7. Василенко М.П. матеріали до історії українського права.,т.1, К., 1929. – 336 с.
8. Kutrzeba S. Historja zrodee dawnego prawa polskiego. – Krakow, 1926. – Т. 2. – 236 с.
9. Ткач А.П. історія кодифікації дореволюційного права України. – К., 1968. – 166 с.
10. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, т. 3, Изд. АН СССР, М., 1953, - 568 с.
11. Кульчицький В.С. Кодифікація права на Україні у XVIII столітті. – Львів, 1958.

Рецензент: професор С.В. Бобровник

УДК 34.06

Онищук І.І.,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЛІНГВІСТИЧНА СТРУКТУРА ТЕКСТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА ЯК ЗАСІБ ТЕХНІКИ ЮРИДИЧНОГО ПИСЬМА

Розглядаються основні мовні засоби (граматичні речення, слова, юридичні фразеологізми та аббревіатури) й правила їх використання. Особлива увага приділяється граматичним реченням і словам.

Рассматриваются основные языковые средства (грамматические предложения, слова, юридические фразеологизмы и аббревиатуры) и правила их использования. Особое внимание уделяется грамматическим предложениям и словам.

The basic language forms (grammatical sentences, words, abbreviations and legal idiom) and the rules of their use. Special attention is given to grammatical sentences and words.

Постановка проблеми. Лінгво-юридична проблематика належить до традиційних і досить популярних напрямків теоретико-правових досліджень. Особливої актуальності в умовах сучасного правотворчого процесу набуває техніка юридичного письма. Будь-яке правове явище – чи то закон або судовий процес – це текстове явище, явище мовної комунікації. Текст – це первинна даність для лінгвістики, філології, історії, права і взагалі всього гуманітарно-філософського мислення. Де немає тексту, там немає і об'єкта для дослідження і мислення. Мова – це система засобів спілкування та правил їх вживання, а письмо є системою письмових засобів та правил їх використання.

Без спеціальної проблематизації техніки юридичного письма навряд чи можна говорити про вирішення завдання удосконалення законодавчої діяльності, підвищення юридичної якості нормативно-правових актів (далі– НПА) та забезпечення ефективності правового регулювання.